

ÂEIN-E HOKMRANI (Scientific Journal on The Islamic Governance)

Vol.3 / No.6 / Autumn & Winter 2025

P-ISSN: 2980-7808

E-ISSN: 3092-7919

<https://aeinehokmrani.iict.ac.ir>

A Critical and Comparative Reading of Interactive State–Nation Governance in the Islamic Republic of Iran

Zahra Hadizadeh Esfahani

PhD student in Public Administration, Department of Public Administration, Faculty of Management and Strategic Planning, Imam Hossein University, Tehran, I.R.Iran (Corresponding Author)

Email: zahrahadizadeh313@yahoo.com

Seyed Abed Rezaee

Assistant Professor Department of Public Administration, Faculty of Management and Strategic Planning, Imam Hussein University, Tehran, I. R. Iran

Email: seyedabed@gmail.com

Citation

Hadizadeh Esfahani,Z and Rezaee,S A (2025). A Critical and Comparative Reading of Interactive State–Nation Governance in the Islamic Republic of Iran, *Aeine Hokmrani*, 3(6), 269-304

[10.22034/ah.2026.2078561.1089](https://doi.org/10.22034/ah.2026.2078561.1089)

Type of Article: Research Article

Received: 23 August 2025

Revised: 10 November 2025

Accepted: 01 December 2025

Publish Online: 22 December 2025

Abstract

The relationship between the state and the nation constitutes one of the most fundamental pillars of political systems, which in recent decades has encountered serious challenges in the sphere of “effectiveness.” Addressing this issue requires moving beyond unilateral actions and embracing the macro-pattern of interactive governance, an approach that assumes the participation of stakeholders in policymaking and the delivery of public services. However, global models, primarily grounded in the experiences of developed democracies, lack the necessary compatibility when confronted with Iran’s structural and political context. The main objective of this study is to explain the requirements for reforming and implementing interactive governance in the system of the Islamic Republic of Iran through a synthesis of global literature and domestic experiences. Accordingly, the central issue of the study focuses on identifying structural, operational, and consequential solutions for improving the state–nation relationship within the Iranian context. The research methodology is based on a critical review and a comparative study of 50 selected sources (25 domestic and 25 foreign) drawn from the Scopus and Google Scholar databases over the past decade. The findings indicate that improving interactions depends upon the establishment of effective intermediary institutions. The major contributions of the study are explained at three levels: at the structural level, the necessity of restructuring power around revolutionary institutions as “intermediary institutions”; at the operational level, the transition from state-centered administration to indigenous network-based management and supportive governance; and at the consequential level, the strengthening of legitimacy through mutual oversight and the transformation of the citizen into a co-creator. Finally, the study concludes by emphasizing the necessity of designing an indigenous desirable model and developing criteria for evaluating interactive governance. It is suggested that, through utilizing the capacities of benefactors and charitable organizations within a network-based management framework, the transition from directive governance to realistic facilitative governance be accelerated, so that genuine public participation may lead to the enhancement of social capital and political legitimacy.

Keywords

Interactive Governance, State–Nation Gap, Comparative Reading, Critical Literature Review, Islamic Republic of Iran.

خوانشی انتقادی و تطبیقی از حکمرانی تعاملی دولت - ملت در نظام جمهوری اسلامی ایران

زهرا هادی زاده اصفهانی ^{ID}

دانشجوی دکتری رشته مدیریت دولتی، گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و برنامه ریزی راهبردی، دانشگاه جامع امام حسین، تهران، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول)

zahrahadizadeh313@yahoo.com

سیدعابد رضایی ^{ID}

استادیار گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و برنامه ریزی راهبردی، دانشگاه جامع امام حسین، تهران، جمهوری اسلامی ایران

seyedabed@gmail.com

استناد به این مقاله:

هادی زاده اصفهانی، زهرا و رضایی، سیدعابد (۱۴۰۴)، خوانشی انتقادی و تطبیقی از حکمرانی تعاملی دولت - ملت در نظام جمهوری اسلامی ایران، نشریه آیین حکمرانی، ۳(۶)، ۲۶۹-۳۰۴

[10.22034/ah.2026.2078561.1089](https://doi.org/10.22034/ah.2026.2078561.1089)

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۱۹
تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۰۱
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۰

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

رابطه دولت و ملت از اساسی ترین ارکان نظام های سیاسی است که در دهه های اخیر با چالش های جدی در حوزه «کارآمدی» روبه رو شده است. حل این مسئله نیازمند عبور از کنش های یک جانبه و پذیرش کلان الگوی حکمرانی تعاملی است؛ رویکردی که مشارکت ذی نفعان را در طراحی خط مشی ها و اجرای خدمات عمومی مفروض می دارد. با این حال الگوهای جهانی که بیشتر بر تجربیات دموکراسی های توسعه یافته تمرکز دارند، در رویارویی با بستر ساختاری و سیاسی ایران، انطباق لازم را ندارند. هدف اصلی این پژوهش، تبیین الزامات اصلاح و به کارگیری حکمرانی تعاملی در نظام جمهوری اسلامی ایران از راه ترکیب ادبیات جهانی و تجربیات داخلی است. بر این اساس مسئله اصلی پژوهش بر شناسایی راهکارهای ساختاری، عملیاتی و پیامدی برای بهبود پیوند دولت - ملت در بستر ایران متمرکز است. روش شناسی پژوهش بر پایه «مرور انتقادی» و «مطالعه تطبیقی» ۵۰ منبع منتخب (۲۵ منبع داخلی و ۲۵ منبع خارجی) از پایگاه های اسکوپوس و گوگل اسکالر، در بازه زمانی ۱۰ ساله اخیر است. یافته ها نشان می دهد که بهبود تعاملات، در گرو ایجاد نهادهای میانجی کارآمد است. دستاوردهای مهم پژوهش در سه سطح تبیین شد: در سطح ساختاری، ضرورت بازآرایی قدرت با محوریت نهادهای انقلابی به عنوان «حلقه های میانی»؛ در سطح عملیاتی، گذار از تصدی گری دولتی به مدیریت شبکه بومی و حمایت گری؛ در سطح پیامدی، «تقویت» مشروعیت از راه نظارت متقابل و تبدیل شهروند به «خالق مشترک». در نهایت نتیجه گیری پژوهش بر ضرورت طراحی الگوی مطلوب بومی و تدوین ملاک های سنجش حکمرانی تعاملی تأکید دارد. پیشنهاد می شود با استفاده از ظرفیت خیرین و سازمان های خیریه در قالب مدیریت شبکه ای، فرایند انتقال از حکمرانی دستوری به تسهیل گری واقع گرایانه تسریع شود تا مشارکت واقعی مردم، به ارتقای سرمایه اجتماعی و مشروعیت سیاسی بینجامد.

واژگان کلیدی

حکمرانی تعاملی، شکاف دولت و ملت، خوانش تطبیقی، مرور انتقادی ادبیات، جمهوری اسلامی ایران.

رابطه دولت و ملت به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین ارکان نظام‌های سیاسی، همواره مورد توجه اندیشمندان بوده است. از آنجاکه حل این مسئله، تنها با اقدام یک‌جانبه محقق نمی‌شود، کلان‌الگوی حکمرانی تعاملی (Interactive Governance) به‌عنوان ظرفیتی که مشارکت ذی‌نفعان را در حل مسائل اجتماعی مفروض می‌دارد، مورد توجه پژوهشگران و خط‌مشی‌گذاران قرار گرفته است. در سطح جهانی، مفاهیم حکمرانی تعاملی با تلاش اندیشمندانی چون جسوپ (Jessop) (۱۹۹۸م)، نیومن (Newman) (۲۰۰۱م) و تورفینگ و همکاران (Torfin et al) (۲۰۱۲م)، به‌عنوان فرایندی برای گسترش مشارکت ذی‌نفعان و حل مسائل پیچیده اجتماعی تعریف شده‌اند. این ادبیات، بر تدوین مدل‌های مشارکتی (Hendriks & Tops, 2002) و هدایت افقی در شبکه‌های حکمرانی (Van Buuren et al., 2007) موفق بوده است. در اوایل دهه ۱۹۹۰م، دولت هلند نیز از منظر خط‌مشی‌گذاری، توجه ویژه‌ای به حکمرانی تعاملی داشت. این رویکرد به‌عنوان پاسخی به «شکاف مشروعیت» میان سیاستمداران و مردم، به‌ویژه پس از کاهش مشارکت در انتخابات، ضروری تشخیص داده شد؛ به‌همین سبب این رویکرد با عناوینی همچون «سیاست‌گذاری مشارکتی» نیز شناخته می‌شود (Edelenbos, 2005, p.1). حکمرانی تعاملی در عمل، سه شکل اصلی دارد: ۱. سیاست‌گذاری مشورتی و مشارکتی، که در آن از شهروندان برای ارائه نظرات خود حمایت می‌شود؛ ۲. تولید مشترک خدمات عمومی، که در آن شهروندان و متخصصان در طراحی و اجرای خدمات مشارکت دارند؛ ۳. ابتکارهای شهروندی، که در آن شهروندان برای حل مسائل جامعه خود به‌صورت داوطلبانه عمل می‌کنند و برای موفقیت، به حمایت متخصصان نیاز دارند (Bherer & Verhoeven, 2023, p.726). با وجود اهمیت تلاش‌های پژوهشی و سیاسی در مفهوم‌سازی حکمرانی تعاملی و اجرای آن، این مدل‌ها بیشتر بر پایه تجربیات دموکراسی‌های توسعه‌یافته شکل گرفته و تمرکز خود را بر عناصر نرم (مانند اعتماد و گفتگو) معطوف کرده‌اند. این رویکرد، در روبه‌رو شدن با چالش‌های ساختاری، سیاسی و نهادی بستر نظام‌هایی مانند جمهوری اسلامی ایران، کارایی و انطباق عملیاتی ندارد. بنابراین اعمال

خوانشی انتقادی و تطبیقی از حکمرانی تعاملی دولت - ملت در نظام جمهوری اسلامی ایران

مستقیم و بدون تغییر این الگوهای خارجی برای ایران، بدون پرداختن به الزامات ساختاری و نهادی، امکان‌پذیر نبوده و نیازمند بومی‌سازی و بازنگری ژرف در ابعاد چهارچوب‌ساز است. در نظام جمهوری اسلامی ایران، رابطه دولت - ملت، به سبب ویژگی‌های منحصر به فرد سیاسی، از حیث جمهوریت و اسلامیت، از اهمیت و پیچیدگی چندبرابری برخوردار است. با وجود تأکید آموزه‌های بنیادین دینی بر مشارکت و نظارت دوسویه، رابطه دولت - ملت با چالش‌های ساختاری روبه‌رو است. پدیده‌هایی چون کاهش مشارکت سیاسی و اجتماعی، کاهش اعتماد عمومی و نبود فهم مشترک در رابطه با مسائل موجود (آزرمی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۲)، گواه‌هایی بر این چالش‌هاست. این عدم توجه، می‌تواند شکاف را ژرف‌تر کرده و صدمه‌های جبران‌ناپذیری را به دنبال داشته باشد. لزوم به کارگیری یک الگو، در حوزه حکمرانی تعاملی، با نگاهی به ادبیات پژوهشی داخلی ایران آشکار می‌شود. پژوهش‌های گوناگونی بر ناکامی در پیوند دولت - ملت، به رغم تأکیدهای نظری مبنایی، گواهی می‌دهند: شجاعیان و همکاران (۱۴۰۴) با تأکید بر اینکه دولت - ملت‌سازی، پیش شرط توسعه ایران است، به ضرورت ارائه الگوی سیاست‌گذاری ساختارمند برای نهادهای حاکمیتی برای کاهش شکاف، اشاره می‌کنند. این نیاز به چهارچوب‌بندی، با مشاهدات قشقای فر و همکاران (۱۴۰۲) تقویت می‌شود که همکاری پایدار نهادهای مسئول و سازمان‌های خیریه را نیازمند قواعد روشن و ابزارهای ساختارمند می‌دانند. همچنین پژوهش‌هایی همچون اخوان‌کاظمی و نیکونهاد (۱۳۹۸) و خرم‌دره و همکاران (۱۳۹۷) به ترتیب بر لزوم نهادینه‌سازی فرایند توسعه و بازنگری ساختاری در الگوهای حکمرانی تأکید دارند. ریشه این مسئله نیز در عدم موفقیت اقتدار مرکزی در ایجاد وفاق و پاسخگویی به نیازها نهفته است. چنانکه ملایی و ازغندی (۱۳۹۰) نیز بر تداوم چالش‌های دولت - ملت‌سازی در طول زمان اشاره می‌کنند. همه این یافته‌ها نشان می‌دهد که تنها توصیه به مشارکت در عمل شکست خورده و نیازمند یک الگوی ساختارمند برای برقراری تعامل میان بازیگران دولتی و مردمی است.

نوآوری اصلی پژوهش پیش رو در آن است که از مرحله به صرف نظری تجویز حکمرانی تعاملی عبور کرده و بر الزامات پژوهشی و اجرایی آن به عنوان یک مبنا در راستای الگوسازی و

اجرا تمرکز می‌کند. به همین سبب این پژوهش از روش مرور انتقادی (Critical Review) برای تحلیل متون پژوهش‌های پیشین استفاده می‌کند. این مقاله، ضمن فراهم آوردن یک چهارچوب تحلیلی برای فهم نارسایی‌های مدل‌های موجود، برای اولین بار تلاش می‌کند الزامات مورد نیاز برای تضمین پایداری و پاسخگویی در تعاملات دولتمت را در بستر ایران تبیین نماید. بر همین اساس، پژوهش حاضر، با هدف تبیین الزامات اصلاح و به‌کارگیری حکمرانی تعاملی در نظام جمهوری اسلامی ایران، از طریق یک خوانش انتقادی مشترک از ادبیات نظری جهانی و یافته‌های تجربی داخلی، انجام می‌پذیرد.

۱. ادبیات تحقیق

۱-۱. حکمرانی تعاملی

واژه «Governance» ریشه در کلمه لاتین «Gubernare» و واژه یونانی «kybernan» دارد که هر دو به معنای «هدایت» هستند. این واژه در دوران قرون وسطی برای توصیف «هنر حکمرانی» استفاده می‌شد و واژه «Government»، مفهومی متأخرتر است که از آن گرفته شده است (Torfing et al. 2012, p.12). مفهوم حکمرانی تعاملی که «مشارکت روبه‌رشد ذی‌نفعان مختلف در طراحی سیاست‌ها و اجرای خدمات عمومی» را توصیف می‌کند (Bherer & Verhoeven, 2023, p.724)، ریشه در کارهایی دارد که به‌وسیله پژوهشگرانی همچون پروفیسور جان کویمان (Jan Kooiman)، به‌عنوان یکی از «پدران بنیان‌گذار» این مفهوم انجام شده است. کویمان، حکمرانی تعاملی را به‌عنوان مجموعه کاملی از تعاملات با هدف حل مسائل اجتماعی و خلق فرصت‌ها تعریف کردند که دربردارنده نهادهای رسمی و غیررسمی می‌شود (Sørensen, 2013). بر اساس نقد سارا کانوی، کتاب حکمرانی تعاملی تورفینگ و همکاران^۱ (۲۰۱۲) نیز بر این نکته تأکید می‌کند که هم «حکومت» و هم «حکمرانی» برای اداره دولت ضروری هستند و حکمرانی تعاملی می‌تواند

1. Torfing et al: Interactive Governance: Advancing the paradigm (2012).

با تأکید بر همکاری دموکراتیک، راهی برای «تأثیرگذاری بر کیفیت زندگی» و ابزاری برای مقابله با پوپولیسم باشد. همچنین، می‌توان گفت که حکمرانی تعاملی، اولین گام در گذار از حکومت سلسله‌مراتبی به حکمرانی مشارکتی است (Conway, 2020, p.68).

اجرای نظام حکمرانی تعاملی در اداره امور عمومی، چالش‌هایی نیز به همراه دارد. برای مثال تسهیل‌گران که به عنوان متخصصانی در خط مقدم دولت برای حمایت از شهروندان در فرایندهای حکمرانی تعاملی فعالیت می‌کنند، با چالش‌های نهادی (کمبود منابع و بدبینی نهادی)، حرفه‌ای (مدیریت زمان) و چالش‌های مربوط به شهروندان (بدبینی به مقامات) روبه‌رو هستند. یکی دیگر از این چالش‌ها، ایجاد تنش میان فرایندهای تعاملی و سیستم‌های دموکراتیک نمایندگی است که نیازمند «ادغام نهادی بهتر» برای جلوگیری از بی‌معنی‌شدن فرایندهای تعاملی در تصمیم‌گیری رسمی است (Edelenbos, 2005, p.1). افزون‌براین باید توجه داشت که در کنار توجه به ضرورت و چالش‌های اجرایی، حکمرانی تعاملی همچنان تعریف واحد و جامعی ندارد و با «مسائل، مباحث و چالش‌های» زیادی روبه‌روست که نیاز به بحث‌های ژرف‌تر درباره دستاوردها، کارایی و مشروعیت آن را نشان می‌دهد (Edelenbos & van Meerkerk, 2016, p.7).

باتوجه به چالش‌های گوناگونی که حکمرانی تعاملی با آنها روبه‌رو است، به‌ویژه درباره عدم توازن قدرت، مسائل هماهنگی و لزوم اعتماد، پرسش از مشروعیت این فرایندها اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند. اطمینان‌یافتن از اینکه همکاری‌های چندکنشگری معتبر و قابل اعتماد هستند، برای موفقیت و پایداری آنها حیاتی است. دراین‌راستا، کلاین (Klijn, 2013, p.206) پیشنهاد می‌کند که مشروعیت مردم‌سالارانه در حکمرانی تعاملی را می‌توان بر اساس سه جنبه اصلی ارزیابی کرد:

۱. **مشروعیت ورودی (Input Legitimacy):** این جنبه، به چگونگی شکل‌گیری یک فرایند

حکمرانی تعاملی، از جمله انتخاب شرکت‌کنندگان و درجه بازبودن و فراگیری آن می‌پردازد؛

۲. **مشروعیت پردازشی (Throughput Legitimacy):** این جنبه به کیفیت فرایند تعامل،

شامل شفافیت، عدالت و ماهیت گفت‌وگوها می‌پردازد؛

۳. **مشروعیت خروجی (Output Legitimacy):** این جنبه به دستاوردها و پیامدهای فرایند

حکمرانی تعاملی می‌پردازد (Klijn, 2013, p.220).

حکمرانی تعاملی در این پژوهش، به عنوان یک متغیر چندبعدی تعریف می شود که عملیاتی سازی آن نیازمند سنجش همزمان «قواعد رسمی و تعاملات غیررسمی» است (Chen & Manley, 2014, p.4). براین اساس شاخص های ارزیابی این الگو، در سه سطح کلان دسته بندی می شوند: در سطح ورودی، متغیر «تنوع و دامنه ذی نفعان» بر اساس حضور فعال کنشگران مرزی از جمله خیرین و حلقه های میانی سنجیده می شود (Brody, 2011, p.93)؛ در سطح فرایند، شاخص های «رضایت رویه ای»، «عدالت ادراک شده» و «کیفیت صدای مدنی»، ملاک ارزیابی قرار می گیرند تا میزان اثربخشی ادوکیسی و نفوذ واقعی مشارکت کنندگان بر تصمیمات مشخص شود (Nouzari et al., 2020, p.12)؛ در نهایت در سطح عملکرد، میزان تحقق اهداف هدف گذاری شده و «ظرفیت انطباقی» سیستم در حل مسئله شکاف دولت - ملت، نشان دهنده موفقیت عملیاتی این الگوی حکمرانی است (Emerson & Nabatchi, 2015, p.720). درواقع حکمرانی تعاملی زمانی از سطح نظری به لایه عملیاتی منتقل می شود که شدت اجرای مکانیسم های غیررسمی و فراوانی تعاملات معنادار، به خروجی های مدیریتی مشترک و پایدار منجر شود.

۲-۱. آسیب شناسی تعامل دولت - ملت در نظام جمهوری اسلامی ایران

بحث حکمرانی تعاملی در ایران، تنها یک گفتمان نظری نیست، بلکه پاسخی به مسائل و چالش های عینی و ملموس در نظام حکمرانی است. برای تبیین ژرف تر آسیب های موجود در تعامل دولت و ملت، بایسته است که به اسناد سیاستی رسمی و گزارش های منتشر شده به وسیله مراکز پژوهشی کشور رجوع شود. این گزارش ها که باهدف پاسخگویی به نیازهای عملیاتی تصمیم سازان تدوین می شوند، بازتاب دهنده دغدغه ها و آسیب های اصلی نظام حکمرانی هستند. تحلیل این گزارش های پژوهشی، مجموعه ای از نارسایی های ساختاری، عملیاتی و پیامدی را در حوزه تعامل دولت - ملت آشکار می کند:

خوانشی انتقادی و تطبیقی از حکمرانی تعاملی دولت - ملت در نظام جمهوری اسلامی ایران

جدول ۱. خلاء حکمرانی تعاملی دولت - ملت در نظام جمهوری اسلامی ایران (جمع آوری: نویسندگان مقاله)

ردیف	خلاءهای موجود در حوزه حکمرانی تعاملی	عنوان گزارش	منبع انتشار
۱	نبود الگوی عملیاتی تعاملی	ابزارهای ارتقای «احساس مشارکت شهروندی» در نظام حکمرانی ملی	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۳): ۱۹۸۲۱
۲	بحران احساس مشارکت		
۳	کاهش سرمایه اجتماعی		
۴	عدم اجرایی شدن اسناد بالادستی		
۵	موازی کاری	تحلیلی بر تعارضات قانونی نهادهای تنظیم‌گر امور مربوط به مسائل و آسیب‌های اجتماعی در کشور	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۳): ۱۹۵۷۵
۶	تداخل وظایف نهادهای مرتبط		
۷	خلاء چهارچوب برای مشخص شدن تولیت حوزه اجتماعی		
۸	شکاف دولت و ملت	شکاف دولت و ملت با تأکید بر فرهنگ حکومت ستیزی	مرکز پژوهشی مبنا (۱۴۰۳)
۹	بحران‌های اعتماد، مشارکت و مشروعیت		
۱۰	عدم تناسب وضعیت شاخص‌های تعامل دولت و ملت		
۱۱	پیامدهای ناشی از شکاف مانند خشونت، دوقطبی‌های سیاسی و نارضایتی		
۱۲	عدم نظام‌مندی تعامل در قوای سه‌گانه	درآمدی بر حکمرانی مردمی	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۲): ۱۸۹۵۶
۱۳	نبود سازوکاری برای مشارکت دادن مردم در فرایند «تصمیم‌سازی و راه‌حل‌یابی»		
۱۴	مدل‌های سنتی حکمرانی ناکارآمد	مروری بر مسائل نوپدید حکمرانی	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۲): ۱۹۴۳۳
۱۵	عدم همراهی با تصمیم‌سازان برای درک و مواجهه فعالانه با مسائل نوظهور حکمرانی		
۱۶	خلاء الگویی برای تغییر نقش حکومت‌ها از «ارائه‌دهنده راه‌حل» به «توانمندساز»		
۱۷	عدم پاسخ به نیاز «هم‌آفرینی خدمات		

ردیف	خلاءهای موجود در حوزه حکمرانی تعاملی	عنوان گزارش	منبع انتشار
	توسط مردم»		
۱۸	«مشکل عمده ناهماهنگی» بین نهادها و سطوح مختلف حکمرانی	هماهنگی در نظام حکمرانی ملی ۱: گونه‌شناسی ابزارهای هماهنگی در نظام تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۲): ۱۸۹۵۷
۱۹	نبود «رویکردی منسجم» برای هماهنگی خط‌مشی در سطح کلان حکمرانی		
۲۰	عدم هماهنگی در «سطوح فرایندی و اداری» با تمرکز بر مذاکره و توانمندسازی ذی‌نفعان		
۲۱	شکاف‌های تعاملی در فضای مجازی	پنج شکاف مصنوعی عصر فضای مجازی	مرکز رشد دانشگاه امام صادق (ع) (۱۴۰۱)
۲۲	تأثیر نرم‌افزارهای کاربردی خارجی بر هنجارها و ارزش‌های جامعه و تعمیق شکاف دولت و ملت		
۲۳	ضعف فرهنگی در حوزه نحوه و آداب تعامل در فضای مجازی		
۲۴	پیچیدگی‌های اجتماعی	مفهوم‌شناسی حکمرانی مشارکتی	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۱): ۱۸۸۰۰
۲۵	مشکلات اساسی مانند «تعارضات اجتماعی»، «حکومت‌گریزی» و «ضعف فرهنگ مشارکت»		
۲۶	مشکلاتی از قبیل «تفرقه»، «تعصب»، «ساختار نامناسب» و «نبود ابزار مناسب»		
۲۷	آسیب‌های اجتماعی		
۲۸	عدم فهم «سیاسی یا اجتماعی بودن شکاف» و ارائه راهکار برای حل آن	جامعه، دولت و ایده شکاف قومی در ایران	پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات (۱۳۹۹)
۲۹	هراس اخلاقی ناشی از مسائل قومی و تقویت انسجام ملی		
۳۰	روایت‌های تک‌جانبه در جهت کاهش انسجام		
۳۱	عدم تقارن قدرت	آسیب‌شناسی شکاف دولت _	مرکز پژوهشی مبنا (۱۳۹۹)

خوانشی انتقادی و تطبیقی از حکمرانی تعاملی دولت - ملت در نظام جمهوری اسلامی ایران

ردیف	خلاءهای موجود در حوزه حکمرانی تعاملی	عنوان گزارش	منبع انتشار
۳۲	عدم توزیع عادلانه منابع قدرت و تأمین حقوق شهروندی	ملت	
۳۳	قواعد حقوقی و نهادی نامناسب		
۳۳	سازوکار ناقص و غیرشفاف برای تعامل	اظهار نظر کارشناسی درباره: «طرح مشارکت مستقیم شهروندان در امور قوه مقننه»	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۸): ۱۴۸۰۱
۳۴	عدم نظام‌مندسازی تعامل نمایندگان با مردم		
۳۵	نبود زیرساخت‌های اجرایی برای تعامل الکترونیک		
۳۶	پیچیدگی‌های دیوان‌سالاری ناشی از مدرنیته و ضرورت گذار به حکمرانی شبکه‌ای	آشنایی با شاخص‌های دولت مدرن	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۵): ۱۴۸۰۱
۳۷	عدم طراحی نهادی در جهت تعامل		
۳۸	تاکید بر اشکال قدیمی مشروعیت سیاسی		
۳۹	ضعف پاسخگویی دولت و ظرفیت نظام سیاسی در پذیرش دیدگاه‌های متفاوت	بررسی آسیب‌های شکاف میان ملت و دولت	پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی (۱۳۹۴)
۴۰	شکاف‌ها و تعارضات فعال		
۴۱	فقدان تفکر جدی در حوزه مفاهیم سیاسی و فن حکمرانی	ایده سیاست مفاهیم‌ای در فن حکمرانی	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۴): ۱۴۶۱۱
۴۲	نبود الگوی مفاهیم در حکمرانی		
۴۳	نبود الگویی برای مقابله با «سیاست‌های ناسالم» که سبب فرسایش اجتماعی می‌شوند		
۴۴	عدم مدیریت سیال و منعطف با استفاده از الگوی مفاهیم		
۴۵	عدم گذار از حکمرانی تصدی‌گرایانه به حکمرانی خط‌مشی‌گذار و ناظر	خلاصه کتاب «دولت دولت‌زدا، مردم دولت‌گرا» چالش‌ها و راهکارهای دولت آینده	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۴): ۷۴۲۱
۴۶	عدم استفاده از نظرات تشکل‌های مردمی و نهادهای مدنی در		

ردیف	خلاءهای موجود در حوزه حکمرانی تعاملی	عنوان گزارش	منبع انتشار
	خطمشی گذاری		
۴۷	عدم بازتعریف رابطه دولت و مردم و جلب اعتماد عمومی در پروژه های ملی		
۴۸	عدم تأکید بر نقش و اهمیت نخبگان سیاسی و نهادهای مدنی به عنوان واسطه میان دولت و ملت	شکاف دولت و ملت	مرکز پژوهشی مبنا (بی تا)
۴۹	مشکلات ناشی از طبقاتی شدن حکومت، تضعیف نهادهای انتخابی و گسترش بی قانونی		
۵۰	بی توجهی به «دولتمندی»		

تحلیل گزارش های سیاستی و اسناد رسمی کشور نشان می دهد که نارسایی های حکمرانی تعاملی در ایران، ریشه در خلاءهای ساختاری و نهادی دارد که مانع از تحقق اهداف این رویکرد شده است. این آسیب شناسی به سه محور اصلی تقسیم می شود که بر ضرورت تمرکز پژوهش پیش رو بر الزامات ساختاری تأکید می کند:

۱. **خلاءهای ساختاری و نهادی:** مانند موازی کاری، تداخل وظایف، ناهماهنگی عمده بین نهادها و سطوح مختلف و ... این ضعف ساختاری، مانع از توزیع عادلانه منابع قدرت و نظام مندسازی تعامل در قوای سه گانه می شود؛
۲. **خلاءهای عملیاتی و الگویی:** حکمرانی در کشور ایران، هنوز نتوانسته از مدل های تصدی گرایانه عبور کند و سازوکاری برای مشارکت واقعی مردم در فرایندهای تصمیم سازی و راه حل یابی فراهم کند؛
۳. **خلاءهای پیامدی:** مجموع نارسایی های ساختاری و الگویی، به بحران های پیامدی منجر شده است. عمده ترین آنها شامل شکاف دولت و ملت، کاهش سرمایه اجتماعی، بحران های اعتماد، مشارکت و مشروعیت است.

۲. روش پژوهش

روش شناسی پژوهش پیش رو، ترکیبی از «مرور انتقادی» و «مطالعه تطبیقی» بر روی ۵۰

خوانشی انتقادی و تطبیقی از حکمرانی تعاملی دولت - ملت در نظام جمهوری اسلامی ایران

منبع منتخب (۲۵ منبع داخلی و ۲۵ منبع خارجی) است. این تفکیک روش‌شناختی، با هدف پیوند میان «فهم مسئله» و «سازوکار حل آن» صورت گرفته است:

۱. مرور انتقادی (منابع داخلی): با هدف سنجش سطح کیفی و میزان پاسخگویی پژوهش‌های داخلی به خلاءهای سه‌گانه (ساختاری، عملیاتی و پیامدی) در رابطه دولت - ملت انجام شد تا مشخص شود دانش موجود تا چه حد توانسته است به چالش‌های بنیادین حکمرانی در ایران پاسخ دهد؛

۲. مطالعه تطبیقی (منابع خارجی): با هدف واکاوی الگوهای مطلوب جهانی و شناسایی مؤلفه‌های کلیدی آنها صورت گرفت تا قابلیت‌های الگوبرداری و بومی‌سازی این مدل‌ها برای بستر ایران مورد ارزیابی قرار گیرد.

فرایند استخراج داده‌ها و تحلیل منابع بر اساس سوالات زیر انجام شد:

الف) سنجش پاسخگویی به چالش‌ها (مرور انتقادی ادبیات داخلی): پژوهش‌های داخلی در راستای برطرف کردن خلاءهای ساختاری و نهادی (مانند ناهماهنگی و تداخل وظایف) و خلاءهای پیامدی (مانند شکاف دولت - ملت و بی‌اعتمادی)، چه الزامات و راهکارهایی را مطرح کرده‌اند؟

ب) واکاوی الگوهای مطلوب (مطالعه تطبیقی ادبیات خارجی): مفاهیم بنیادین، مؤلفه‌های اصلی و سازوکارهای عملیاتی حکمرانی تعاملی در مدل‌های جهانی (با تمرکز بر عبور از تصدی‌گری و ایجاد مشارکت واقعی) چگونه تبیین شده‌اند؟

ج) سنتز و بومی‌سازی (نتیجه‌گیری): بر اساس مرور انتقادی منابع داخلی و نقد تطبیقی الگوهای خارجی، الزامات ساختاری و نهادی نهایی برای طراحی الگوی حکمرانی تعاملی دولت - ملت در بستر نظام جمهوری اسلامی ایران چیست؟

فرایند جستجو در دو بخش منابع داخلی و خارجی به شرح زیر انجام شد:

۲-۱. منابع داخلی

فرایند جستجو و استخراج منابع در بازه زمانی ۲۰ تا ۲۵ تیرماه ۱۴۰۴ (برابر با ژوئیه

۲۰۲۵) انجام شد. پایگاه داده اصلی مورد استفاده گوگل اسکالر (Google Scholar) بود. محدوده زمانی برای مقالات، ۱۰ سال اخیر (۱۳۹۵ تا ۱۴۰۴) در نظر گرفته شد. شیوه جستجو به این صورت بود که برای هر کلیدواژه، تا ۱۰ صفحه از نتایج جستجو در پایگاه گوگل اسکالر مورد بررسی قرار گرفت. در این مرحله، عناوین و چکیده‌های مقاله‌ها با دقت مطالعه می‌شدند تا ارتباط محتوایی آنها با موضوع پژوهش سنجیده شود. فرایند انتخاب کلیدواژه‌ها به صورت مرحله‌ای انجام گرفت. در ابتدا کلیدواژه اصلی «حکمرانی تعاملی» پایه جستجو قرار گرفت. پس از آن با استفاده از روش «گلوله برفی» (Snowball Method) و از راه مطالعه منابع اولیه و مرتبط یافته‌شده، کلیدواژه‌های جدید مرتبط با تعامل و شکاف دولت – ملت شناسایی و به فرایند جستجو افزوده شدند. جستجوها به ترتیب زیر و با حذف مقاله‌های تکراری از جستجوهای قبلی انجام شد:

ردیف	کلیدواژه	تعداد مقاله‌های یافته شده
۱	حکمرانی تعاملی	۴
۲	تعامل دولت ملت	۱۴
۳	قوانین تعامل دولت ملت	۲
۴	شکاف دولت ملت	۱۵
۵	حکمرانی تعاملی دولت ملت	۵
جمع کل		۴۰

در نهایت مقاله‌ها پس از مطالعه دقیق عنوان و چکیده، بر اساس دو معیار اصلی برای استفاده انتخاب شدند: «ارتباط محتوایی مستقیم» با موضوع پژوهش و دارا بودن «تأوری قابل توجه» که بتواند به غنای مباحث کمک کند. پس از حذف مقالات نامرتبط، ۲۵ مقاله برای تحلیل نهایی انتخاب شد.

۲-۲. منابع خارجی

فرایند جستجو و استخراج منابع در تاریخ ۲۸ مرداد ۱۴۰۴ (برابر با ۱۸ اوت ۲۰۲۵) انجام شد. پایگاه داده اصلی مورد استفاده اسکوپوس (Scopus) بود که به سبب دقت بالا و غنی بودن منابع تخصصی دانشگاهی انتخاب شد. محدوده زمانی برای مقالات جستجو شده،

خوانشی انتقادی و تطبیقی از حکمرانی تعاملی دولت - ملت در نظام جمهوری اسلامی ایران

۱۰ سال اخیر در نظر گرفته شد. هدف از این بخش، تکمیل تصویر داخلی با ارائه یک دیدگاه جهانی نسبت به مفاهیم کلیدی حکمرانی تعاملی و شناسایی رویکردها، نظریه‌ها و مدل‌های نوین مطرح شده در محافل دانشگاهی بین‌المللی است. راهبرد جستجوی کلیدواژه‌ها به صورت دقیق و متمرکز و با استفاده از عملگرهای منطقی در پایگاه داده اسکوپوس به شکل زیر تدوین و اجرا شد:

TITLE_ABS_KEY("Interactive governance" AND "Nation.State" OR "Citizen.State interaction" OR "Co.creation" OR "Public participation")

با اجرای این راهبرد جستجو، در مجموع ۲۱۵ منبع مرتبط شناسایی شد. پس از آن مقاله‌های قابل دسترسی با دقت مورد بررسی قرار گرفتند. سرانجام پس از مطالعه دقیق عنوان، چکیده و بخش‌هایی از متن کامل، ۲۵ منبع که دارای «ارتباط محتوایی مستقیم» با موضوع پژوهش و «نوآوری قابل توجه» در ارائه الگوهای عملیاتی بودند، برای تحلیل نهایی انتخاب شدند.

۳. یافته‌های پژوهش

بخش پیش رو به عنوان مرحله محوری پژوهش، به استخراج، طبقه‌بندی و تحلیل محتوای ۵۰ منبع (۲۵ منبع داخلی و ۲۵ منبع خارجی) مورد بررسی در مرور ادبیات می‌پردازد. هدف اصلی این بخش، ایجاد یک پایگاه داده ساختارمند از یافته‌های کلیدی پژوهش‌های مرتبط، منطبق با سؤالات اصلی پژوهش است.

۳-۱. یافته‌های پژوهش‌های داخلی

جدول ۲ به پرسش (الف) پژوهش می‌پردازد: «پژوهش‌های داخلی در راستای برطرف کردن خلاءهای ساختاری، نهادی و پیامدی در ایران، چه الزامات و راهکارهایی را مطرح کرده‌اند؟». هدف، شناسایی راه‌حل‌های بومی ارائه شده به وسیله محققان داخلی برای غلبه بر چالش‌هایی مانند ناهماهنگی، تداخل و شکاف دولت - ملت است. در این بخش،

مطالعات تاریخی و اندیشه‌ای به منظور تبارشناسی مسئله و استخراج الزامات ریشه‌ای برای حکمرانی امروز مورد واکاوی قرار گرفته‌اند.

جدول ۲: یافته‌های پژوهش داخلی (پاسخ به خلاءها)

ردیف	عنوان پژوهش / نویسنده و سال	نویسنده	حوزه مورد مطالعه (بخش/سطح)	پرسش (الف): الزامات/راهکارهای مطرح شده در راستای برطرف کردن خلاءهای ساختاری، نهادی و پیامدی
۱	حکمرانی خوب براساس رهیافت سیاست‌گذاری تعاملی با تأکید بر مسئله شفافیت در ایران (۱۴۰۴)	علویان و رضایی قادی	حکمرانی، سیاست‌گذاری تعاملی، شفافیت	۱. توسعه دولت الکترونیک و استقرار «اتاق شیشه‌ای» ۲. پیاده‌سازی خط‌مشی‌گذاری تعاملی برپایه حکمرانی داده‌های باز و شفاف ۳. همسویی سیاست‌های کلان برای تحقق شفافیت نظام اداری
۲	تحلیلی بر چرایی رادیکال شدن اعتراضات اجتماعی در ایران (۱۴۰۴)	شاه‌ملکی و همکاران	اعتراضات اجتماعی، ساختارهای سیاسی - اجتماعی - اقتصادی	۱. لزوم مدیریت و کاهش رادیکال شدن اعتراضات ۲. حل بحران‌های ساختاری شناسایی شده
۳	مطالعه تعامل قوم لر با دولت ملی ایران و پنداشت آنها از قومیت و دولت ملی (۱۴۰۳)	راسک و نادری	روابط قومیت و دولت ملی (قوم لر)	۱. تقویت حس تعلق و هویت مشترک میان گروه‌های مختلف قومی توسط دولت ملی ۲. لزوم توجه بیشتر دولت به مناطق قومیتی
۴	روابط دولت - جامعه طی سال‌های ۱۳۴۲-۱۳۵۷ در ایران (۱۴۰۳)	خیبرالهی و همکاران	روابط دولت و جامعه (دوره پهلوی دوم)	۱. پرهیز از سرکوب خشونت‌آمیز اعتراضات ۲. فراهم کردن کانال‌های مؤثر برای مشارکت جامعه و حق پرسش‌گری
۵	سوژه‌گی، قدرت و حکمرانی در	نجم و	فلسفه سیاسی،	۱. تبدیل الگوی حکمرانی به «دولت

خوانشی انتقادی و تطبیقی از حکمرانی تعاملی دولت - ملت در نظام جمهوری اسلامی ایران

ردیف	عنوان پژوهش / نویسنده و سال	نویسنده	حوزه مورد مطالعه (بخش / سطح)	پرسش (الف): الزامات / راهکارهای مطرح شده در راستای برطرف کردن خلاءهای ساختاری، نهادی و پیامدی
	ایده دولت اسلامی مدنی (۱۴۰۲)	همکاران	دولت اسلامی، جایگاه مردم	اسلامی مدنی» ۲. تضمین حق انتخاب، انتقاد و عزل حاکمان و آزادی‌های اساسی ۳. حاکمیت سیاسی باید با رضایت امت مشروعیت یابد
۶	تعاملات و کنش‌های اجتماعی گروه‌های جوانمردی (۱۴۰۲)	طاهری و همکاران	کنش‌های اجتماعی، جوانمردی، جامعه مدنی	لزوم وجود کنش‌های اجتماعی ریشه‌دار در اصول اخلاقی با محوریت کمک به ستمدیدگان و حل مشکلات مردم
۷	بررسی رابطه بین دولت الکترونیک با مشارکت عمومی و پاسخگویی عمومی در بین شهروندان منطقه ۵ شهر تهران (۱۴۰۲)	نرگسیان و قربان	دولت الکترونیک، مشارکت، پاسخگویی (تهران منطقه ۵)	پیاده‌سازی و توسعه دولت الکترونیک به‌منظور کاهش شکاف میان دولت و ملت و افزایش فرصت مشارکت شهروندان در تصمیم‌گیری‌ها و بهبود پاسخگویی عمومی
۸	فرهنگ سیاسی و تأثیر آن بر رابطه دولت - ملت در دهه اول جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۲)	آل غفور و بابازاده	فرهنگ سیاسی، شکاف دولت - ملت (دهه اول ج.ا.ا)	لزوم همسویی فرهنگ سیاسی حاملان قوه مجریه و اکثریت مردم
۹	نسبت مفهومی «جهاد تبیین حقیقت» و «مطالبه‌گری» در منظومه اندیشگی آیت‌الله خامنه‌ای (۱۴۰۲)	عباسی و غفاری هاشجین	گفتمان سیاسی، تبیین، مطالبه‌گری	۱. لزوم پیاده‌سازی جهاد تبیین به‌عنوان زیرساخت آگاهانه مطالبه‌گری ۲. مطالبه‌گری درست به‌وسیله مردم
۱۰	شیوه‌های تعاملی پیامبر اسلام ﷺ در راستای تحکیم روابط اجتماعی (۱۴۰۱)	کافی موسوی	سیره نبوی، حکمرانی اسلامی، تعامل اجتماعی	رویکرد حکمرانی باید برپایه اعتماد و تکریم مردم، مشارکت طلبی، مردم‌مداری و عدالت‌ورزی و مقابله با ظلم استوار باشد

ردیف	عنوان پژوهش / نویسنده و سال	نویسنده	حوزه مورد مطالعه (بخش/سطح)	پیش (الف): الزامات/راهکارهای مطرح شده در راستای برطرف کردن خلاءهای ساختاری، نهادی و پیامدی
۱۱	نقد دیدگاه «تضاد دولت و ملت» (۱۴۰۱)	حسنی فر	جامعه‌شناسی تاریخی، روابط دولت و ملت	۱. لزوم پذیرش و تکیه بر ابعاد همکاری، تعامل و سازش در مناسبات دولت و ملت ۲. تقویت نقش نهادها و ساختارهای میانجی
۱۲	مدارای سیاسی و تعامل در قرآن و حدیث (۱۴۰۱)	حقی و همکاران	اندیشه سیاسی اسلام، مدارای سیاسی، تعامل	سیاست‌گذاری و حکمرانی باید بر پایه تعامل، تحمل، احترام به حقوق و کرامت انسان‌ها و پذیرش نقد و تفاوت‌ها باشد
۱۳	رابطه دولت و جامعه در عصر صفوی در پرتو نظریه چوئل میگدال (۱۴۰۱)	براتی‌پور و همکاران	روابط دولت و جامعه (عصر صفوی)	۱. لزوم توزیع بهتر منابع و قدرت و دوری از عملکرد گند و غیرشبکه‌ای در توزیع ۲. تبدیل شبکه‌های قدرت (روحانیت، بازار) از عامل محدودکننده به عامل همکار
۱۴	بررسی مؤلفه‌های جغرافیای سیاسی شکاف دولت و ملت در دولت‌های جمهوری اسلامی ایران بر اساس مدل امنیتی باری بوزان (۱۴۰۰)	اکبری و همکاران	شکاف دولت - ملت، امنیت (دولت‌های جمهوری اسلامی)	۱. تمرکز بر کاهش شکاف در ابعاد سیاسی، اجتماعی و اقتصادی به‌عنوان عوامل اصلی شکاف دولت - ملت ۲. بهبود فضای سیاسی و پاسخگویی
۱۵	تأثیر انقلاب اسلامی ایران در تأسیس سیستم همکاری دولت و ملت (۱۴۰۰)	الفی	همکاری دولت و ملت، سیستماتیک	۱. تأسیس سیستم همکاری دولت و ملت مبتنی بر وابستگی متقابل، زندگی جمعی و معنویت ۲. تقویت روحیه انقلابی جهادی و خودباوری و ایثار در جامعه
۱۶	واکاوی راهبرد عصیبت دینی و	رشیدی و	دولت -	۱. استفاده از راهبرد عصیبت دینی

خوانشی انتقادی و تطبیقی از حکمرانی تعاملی دولت - ملت در نظام جمهوری اسلامی ایران

ردیف	عنوان پژوهش / نویسنده و سال	نویسنده	حوزه مورد مطالعه (بخش / سطح)	پرسش (الف): الزامات/راهکارهای مطرح شده در راستای برطرف کردن خلاءهای ساختاری، نهادی و پیامدی
	قومی عصر صفوی در جهت دولت - ملت سازی در توان بخشی قدرت ایران (۱۳۹۹)	همکاران	ملت سازی، عصبیت دینی و قومی	۱. و قومی برای افزایش مشروعیت سیاسی و ایجاد هویت و همبستگی ملی ۲. واکاوی و استفاده از این راهبردها در مدیریت بحران های سیاسی معاصر در منطقه
۱۷	بررسی نظارت اخلاقی متقابل دولت و ملت در نظام حقوقی ایران و اسلام (۱۳۹۷)	نیکخواه سرنقی و همکاران	نظارت متقابل، حقوق اساسی، اسلام	۱. ترویج و نهادینه کردن مفهوم نظارت اخلاقی متقابل ۲. ملت نیز وظیفه نظارت بر عملکرد دولت و مطالبه گری اخلاقی و اجتماعی را دارد
۱۸	آزادی های عمومی و حقوق ملت (۱۳۹۷)	طالب زاده	حقوق ملت، قانون اساسی	۱. تضمین حقوق ملت توسط دولت ۲. توجه به توازن میان حقوق و وظایف ملت
۱۹	همسویی دولت و ملت و تأثیر آن بر توسعه اقتصادی جوامع (۱۳۹۶)	مطلبی و خان محمدی	رابطه دولت و ملت، توسعه اقتصادی	۱. لزوم حرکت به سمت الگوی رابطه تعاملی و متقابل میان دولت و ملت ۲. همسویی به عنوان عامل کلیدی تقویت ثبات سیاسی، مشارکت مدنی و توسعه اقتصادی
۲۰	احساس تعلق به ایران در میان اقوام ایرانی (۱۳۹۶)	بهشتی و حق مرادی	هویت ملی، قومیت، نابرابری	۱. لزوم رفع احساس نابرابری و افزایش مشارکت اقوام در قدرت سیاسی ۲. توزیع مناسب سهم توسعه یافتگی برای مناطق قومی
۲۱	سنجش تأثیر فضای مجازی بر میزان شکاف دولت - ملت در	آزرمی و همکاران	فضای مجازی، اعتماد سیاسی،	۱. مدیریت فضای مجازی به منظور جلوگیری از کاهش اعتماد سیاسی

ردیف	عنوان پژوهش / نویسنده و سال	نویسنده	حوزه مورد مطالعه (بخش / سطح)	پرسش (الف): الزامات / راهکارهای مطرح شده در راستای برطرف کردن خلاءهای ساختاری، نهادی و پیامدی
	ایران پس از انقلاب (۱۳۹۶)		شکاف دولت - ملت	۲. تقویت اعتماد به نهادهای و کنشگران سیاسی
۲۲	روابط نهادی دولت و جامعه در ایران پیشانوسازی (نقد نظریه شکاف تاریخی دولت و ملت در ایران) (۱۳۹۶)	جنادله	روابط نهادی، جامعه‌شناسی تاریخی	۱. تکیه بر ظرفیت‌های تاریخی جامعه ایران ۲. حکمرانی باید برپایه روابط متقابل و نیازهای متقابل باشد
۲۳	همدلی و هم‌زبانی، دولت و ملت «راهبردی مؤثر بر استحکام ساخت درونی قدرت ملی» (۱۳۹۵)	شهیر و یاحی	هم‌افزایی، قدرت ملی، امنیت ملی	۱. ارائه چهارچوب راهبردی و عملیاتی برای تقویت هم‌افزایی دولت و ملت ۲. تأکید بر تعامل، مشارکت و همکاری فعال دولت و ملت
۲۴	سیاست اجتماعی در ایران، شکاف دولت - ملت (۱۳۹۵)	قاراخانی	سیاست اجتماعی، مشروعیت سیاسی، دولت - ملت‌سازی	۱. اصلاح سیاست اجتماعی و دوری از حالت «رهاشدگی» ۲. لزوم تمرکز بر کارایی، پاسخگویی، عدالت توزیعی و عدالت رویه‌ای به‌منظور کسب مشروعیت سیاسی و پیشبرد دولت - ملت‌سازی
۲۵	مطالعه تطبیقی قدرت دولت - ملت در کشورهای در حال گذار (۱۳۹۵)	مالمیر	شکاف قدرت، قدرت دولت و ملت	۱. تلاش برای تقویت قدرت عاملیت ملت ۲. رفع فقدان کارایی و بهره‌وری منابع به‌عنوان ضعیف‌ترین بعد قدرت دولت

۲-۳. یافته‌های پژوهش‌های خارجی

جدول ۳ به پرسش (ب) پژوهش می‌پردازد: «مفاهیم بنیادین، مؤلفه‌های اصلی و سازوکارهای عملیاتی حکمرانی تعاملی در مدل‌های جهانی چگونه تبیین شده‌اند؟». هدف،

خوانشی انتقادی و تطبیقی از حکمرانی تعاملی دولت - ملت در نظام جمهوری اسلامی ایران

استخراج یک الگوی نظری استاندارد از تجربیات بین‌المللی است که به‌عنوان نقشه راه برای فرایند بومی‌سازی در ایران عمل می‌کند. این منابع، به‌رغم تفاوت در زیست‌بوم سیاسی، به‌سبب ارائه منطق «مدیریت شبکه» و «عبور از تصدی‌گری»، زیربنای طراحی مدل بومی را تشکیل می‌دهند.

جدول ۳. تحلیل پژوهش‌های بین‌المللی در حوزه حکمرانی تعاملی

ردیف	عنوان پژوهش / سال	نویسنده	سطح پژوهش	کشور مورد مطالعه	پرسش (ب ۱): مفاهیم بنیادین و مؤلفه‌های اصلی حکمرانی تعاملی (کنشگران، ابعاد، ماهیت)	پرسش (ب ۲): الگوهای عملیاتی و سازوکارهای تأثیرگذار (عبور از تصدی‌گری و ایجاد مشارکت واقعی)
۱	کارشناس، دیوان‌سالار، تسهیل‌گر: نقش کارمندان متخصص دولت (2023) / ...	Bleijleven	کاربردی	هلند	کنشگران: کارمندان متخصص دولت محلی، عموم مردم مؤلفه‌ها: عاملیت تعبیه‌شده، تعادل میان نقش‌ها (دیوان‌سالار، تسهیل‌گر، کارشناس)، رابطه بین دانش و اعتماد	۱. میانجی‌گری بین خواسته‌ها ۲. قانع‌سازی و به چالش کشیدن با تخصص ۳. اعتمادسازی فعال برای همکاری مؤثر
۲	حکمرانی تعاملی بین و درون سطوح و کارکردهای دولتی ... (2022) /	Yao et al.	کاربردی	چین	مؤلفه‌ها: حکمرانی چندسطحی، چهار الگوی تعامل (عمودی، بین/درون کارکردی، ترکیبی) ماهیت: انعطاف‌پذیری و عدم وجود رویکرد واحد در بحران	انتخاب الگوی تعامل مناسب بر اساس شرایط بحران

ردیف	عنوان پژوهش / سال	نویسنده	سطح پژوهش	کشور مورد مطالعه	پرسش (ب ۱): مفاهیم بنیادین و مؤلفه‌های اصلی حکمرانی تعاملی (کنشگران، ابعاد، ماهیت)	پرسش (ب ۲): الگوهای عملیاتی و سازوکارهای تأثیرگذار (عبور از تصدی‌گری و ایجاد مشارکت واقعی)
۳	ملاحظات هنجاری حکمرانی تعاملی / ... (2022)	Edelenbos & Van Meerkerk	نظری	ندارد	ابعاد: چهار جنبه هنجاری (اثربخشی، کارایی، مشروعیت و نوآوری) ماهیت: همکاری متقابل و تعاملات غیررسمی	سازوکارها: ۱. تجمع منابع و دانش برای راه‌حل‌های پایدار؛ ۲. هماهنگی میان بازیگران برای کاهش هزینه‌ها و جلوگیری از «حق وتو»
۴	حکمرانی تعاملی اصلاحات «تنظیم‌گری» در صدور مجوزهای / ... (2021)	Maula & Prasajo	کاربردی	اندونزی (جاکارتا)	ماهیت: همکاری چندین طرف با منافع متفاوت چالش: عدم نهادینه‌شدن حکمرانی تعاملی، «خودخواهی‌های بخشی»	سازوکارها: ۱. تقویت ظرفیت نهادی؛ ۲. بهبود انسجام سیاست‌ها بین سطوح؛ ۳. ایجاد سازوکارهای تقویت هماهنگی
۵	تنظیم‌گری زیست‌محیطی و انتشار CO2 بر اساس تعامل راهبردی / ... (2021)	Zhang et al.	کاربردی	چین	ماهیت: تعاملات راهبردی میان دولت‌های محلی (رقابت) مؤلفه‌ها: اثر سرریز فضایی	سازوکار: تقویت نظارت هدف‌مند و ارائه مشوق‌های سازگار برای ترویج کاهش مشترک کربن
۶	دولت توسعه‌گرا و	Saito	کاربردی	ژاپن	ماهیت: تعاملات	الگوی ناکام:

ردیف	عنوان پژوهش / سال	نویسنده	سطح پژوهش	کشور مورد مطالعه	پرسش (ب ۱): مفاهیم بنیادین و مؤلفه‌های اصلی حکمرانی تعاملی (کنشگران، ابعاد، ماهیت)	پرسش (ب ۲): الگوهای عملیاتی و سازوکارهای تأثیرگذار (عبور از تصدی‌گری و ایجاد مشارکت واقعی)
	مشارکت عمومی: مطالعه موردی سیاست‌گذاری انرژی (۲۰۲۰) / ...				پیچیده بین نهادهای کلان و موقعیت‌های خرد	مشارکت عمومی نباید تحت الشعاع کمیته‌های تخصصی قرار گیرد. لزوم: رفع پویایی‌های قدرت موقتی
۷	تاریخ‌های فراملی جنبش‌های آزادی‌بخش آفریقای جنوبی (۲۰۲۰) / ...	Alexander et al.	نظری / تاریخ	آفریقای جنوبی (جنبش‌های آزادی‌بخش)	کنشگران: نخبگان، دیپلمات‌ها، دیوان‌سالارها ماهیت: حرکت ایده‌ها و منابع در شبکه‌های فراملی	سازوکار: استفاده از شبکه‌های فراملی برای کسب مشروعیت، قدرت و منابع
۸	ریشه‌های نظام ریاست‌جمهوری در کلمبیا (۲۰۲۰) / ...	Pérez et al.	نظری / حقوقی	کلمبیا	مؤلفه‌ها: نظام ریاست‌جمهوری، تقسیم قدرت، نظام سنگینی و سبکی (وزن و توازن)	سازوکار: تغییرات و اصلاحات قانون اساسی (۱۹۹۱) برای بازآرایی حقوقی و سیاسی نظام و روابط قوه مقننه
۹	حکمرانی تعاملی و اثربخشی اجرا در برنامه ملی بیمه سلامت هند /	Maurya & Kuan	کاربردی	هند (سه ایالت)	ماهیت: پویایی روابط (حمایتی/استثماری)، نقش کارکردی تعاملات	سازوکار: ایجاد روابط حمایتی و مکمل (چرخه با فضیلت)

ردیف	عنوان پژوهش / سال	نویسنده	سطح پژوهش	کشور مورد مطالعه	پرسش (ب ۱): مفاهیم بنیادین و مؤلفه‌های اصلی حکمرانی تعاملی (کنشگران، ابعاد، ماهیت)	پرسش (ب ۲): الگوهای عملیاتی و سازوکارهای تأثیرگذار (عبور از تصدی‌گری و ایجاد مشارکت واقعی)
	(2018)				چالش: وجود «نقاط وتو» و ناهماهنگی‌های ساختاری	توصیه: پرهیز از معرفی ناخواسته نقاط وتو در طراحی برنامه
۱۰	اینترکالچرالیسم: گفت‌وگوهای پساچندفرهنگ‌گرایی ... / (2018)	Koropiatnik & Koropiatnik	نظری	ندارد	مفهوم: اینترکالچرالیسم ماهیت: تأکید بر روابط بین افراد و دولت و فرد، چندبعدی بودن تفاوت‌ها	سازوکار: توزیع مسئولیت مدیریت تنوع فرهنگی بین نهادهای دولتی، جامعه آموزشی، بخش مدنی و بخش خصوصی
۱۱	سودمندی حکمرانی تعاملی برای برنامه‌ریزی زیرزمینی / (2019)	Nozari et al.	کاربردی	ندارد	مؤلفه‌ها: چهار معیار کلیدی (برابری، نفوذ، بحث منطقی، شفافیت) ماهیت: حکمرانی تعاملی ناشی از دولت	سازوکار: اجرای موفق چهار معیار کلیدی برای دستیابی به رضایت روبه‌ای ذی‌نفعان
۱۲	نقش آموزش در پیشرفت اجتماعی / (2018)	Spil et al.	نظری/تحلیلی	ندارد	مؤلفه‌ها: چهار هدف اصلی آموزش (انسان‌گرایانه، مدنی، اقتصادی، عدالت اجتماعی) ماهیت: آموزش ابزار محوری برای تحرک اجتماعی	سازوکار: بهبود کیفیت مدارس، ارتقای نقش معلمان، استفاده مناسب از فناوری‌های دیجیتال

ردیف	عنوان پژوهش / سال	نویسنده	سطح پژوهش	کشور مورد مطالعه	پرسش (ب ۱): مفاهیم بنیادین و مؤلفه‌های اصلی حکمرانی تعاملی (کنشگران، ابعاد، ماهیت)	پرسش (ب ۲): الگوهای عملیاتی و سازوکارهای تأثیرگذار (عبور از تصدی‌گری و ایجاد مشارکت واقعی)
۱۳	حکمرانی تعاملی: چالشی برای نهادگرایی (۲۰۱۶) /	Bang	نظری	ندارد	نقد: جذب حکمرانی توسط «نئولیبرالیسم» و «نهادگرایی نوین» (استعمار دنیای زندگی از راه «حکومتی‌سازی»)	سازوکار (مطلوب): بازگرداندن مردم عادی از راه کنش اتصالی (فراتر از چهارچوب‌های نهادی) برای مقابله با حکومتی‌سازی نئولیبرال
۱۴	حکمرانی تعاملی: مجوز، نمایندگی و پاسخگویی (۲۰۱۶) /	Papadopoulos	نظری	ندارد	ابعاد دموکراتیک: سه بعد (مجوز، نمایندگی و پاسخگویی) چالش: «کسری دموکراتیک»، «مسئله دست‌های بسیار»	سازوکار: ایجاد سازوکارهای قوی برای مجوز، نمایندگی و پاسخگویی
۱۵	مسئولان دولتی درمورد شهروندان چه فکر می‌کنند؟ نقش اعتماد (۲۰۱۶) / ...	Moyson et al.	نظری / مرور ادبیات	چین (اشاره به یک مطالعه)	مفاهیم: تمایز بین «اعتماد» و «قابل اعتماد بودن» مؤلفه‌ها: عوامل فردی، سازمانی و تعاملی مؤثر بر اعتماد	سازوکار (اعتمادسازی): تجربه همکاری، تعهد و گفت‌وگو سازنده در تجارب و تعاملات قبلی
۱۶	گردش‌ها و درهم‌تنیدگی‌های شکل‌گیری	Staehele et al.	کاربردی / تاریخی	ندارد (رویدادها)	مفاهیم: «گردش‌ها» (Circulations)، «درهم‌تنیدگی»	سازوکار: پذیرش عمومی «شهروندی فعال»

ردیف	عنوان پژوهش / سال	نویسنده	سطح پژوهش	کشور مورد مطالعه	پرسش (ب ۱): مفاهیم بنیادین و مؤلفه‌های اصلی حکمرانی تعاملی (کنشگران، ابعاد، ماهیت)	پرسش (ب ۲): الگوهای عملیاتی و سازوکارهای تأثیرگذار (عبور از تصدی‌گری و ایجاد مشارکت واقعی)
	شهروندی (2016) /			بین‌المللی	ماهیت: حرکت دایره‌ای ایده‌ها و مهارت‌ها بین محلی و فراملی، پیوند سیاست و احساسات	از راه‌گردش ایده‌ها
۱۷	ساختن شهروندان خوب: قدرت و توانمندسازی در برنامه‌های توسعه / ... (2016)	Madsen & Triantafillou	کاربردی	نیپال	مفاهیم: شهروند ایده‌آل (فعال، خودکفا، صبور)، عادی‌سازی ماهیت: قدرت از طریق شکل‌دهی به فردیت و راهنمایی رفتار عمل می‌کند	الگوی ناکارآمد: محدودیت اقدامات سیاسی
۱۸	حکمرانی در حال تغییر: مطالعه‌ای بر رعایت مقررات توسط آبیاران (2016) / ...	Sobels	کاربردی	استرالیای جنوبی	مفاهیم: حکمرانی تعاملی (ابزاری، دموکراتیک، فرهنگی)، «یادگیری اجتماعی» ماهیت: جابجایی قدرت و مسئولیت‌ها بین دولت و جامعه مدنی	سازوکار: پرکردن فضای خالی نظارتی توسط سازمان‌های محلی همکاری و یادگیری اجتماعی برای مدیریت مؤثر منبع مشترک
۱۹	حکمرانی تعاملی و ساخت اجتماعی شهروندان به‌عنوان خالق مشترک	Voorberg & Bekkers	نظری / تحلیلی	هلند، بریتانیا، آلمان، استونی	مفاهیم: «ساخت اجتماعی گروه‌های هدف»، «عمومی‌سازی»	سازوکار: تعریف شهروندان فعال به‌عنوان گروه مزیت‌دار

ردیف	عنوان پژوهش / سال	نویسنده	سطح پژوهش	کشور مورد مطالعه	پرسش (ب ۱): مفاهیم بنیادین و مؤلفه‌های اصلی حکمرانی تعاملی (کنشگران، ابعاد، ماهیت)	پرسش (ب ۲): الگوهای عملیاتی و سازوکارهای تأثیرگذار (عبور از تصدی‌گری و ایجاد مشارکت واقعی)
	.../(2016)			(نمونه‌های سیاستی)	مفهوم خالق مشترک چالش: تشدید نابرابری‌ها با نادیده گرفتن منابع نابرابر گروه‌ها	
۲۰	انجام کارهای ضروری: چگونه تعاملات در عمل / ... (2016)	Bartels	کاربردی	هلند (آمستردام)	مفاهیم: منطق سازمان‌دهی برابر «قانون موقعیت» (Rule of the Situation) ماهیت: موفقیت وابسته به کیفیت پویایی‌های رابطه‌ای	سازوکار: پیروی از قانون موقعیت و انجام کارهای ضروری از راه تعاملات واقعی و حضور فیزیکی (جدا شدن از رویه‌های اداری «منطق سازمان»)
۲۱	جنبه مدیریتی حکمرانی تعاملی / (2016)	Klijn	نظری	ندارد	مفاهیم: «مسئله»‌های پیچیده، «مدیریت شبکه» (Network Management) ماهیت: ضرورت مدیریت فعال برای هدایت فرایندها	سازوکارها (نقش مدیر شبکه): ۱. اتصال (فعال سازی منابع) ۲. کشف محتوا ۳. تنظیم ۴. توافق فرایند
۲۲	اسلام، قومیت و جدایی طلبی: اشکال	Munhanif	کاربردی/تاریخی	اندونزی (آچه)	مفاهیم: نهادگرایی تاریخی	سازوکار: تعامل بین طراحی

ردیف	عنوان پژوهش / سال	نویسنده	سطح پژوهش	کشور مورد مطالعه	پرسش (ب ۱): مفاهیم بنیادین و مؤلفه‌های اصلی حکمرانی تعاملی (کنشگران، ابعاد، ماهیت)	پرسش (ب ۲): الگوهای عملیاتی و سازوکارهای تأثیرگذار (عبور از تصدی‌گری و ایجاد مشارکت واقعی)
	بسیج فرهنگی در شورش‌های آچه / (2016)				ماهیت: ایدئولوژی‌های جدایی طلب توسط بستر نهادی دولت - ملت در یک دوره خاص ساخته و میانجی‌گری می‌شوند	نهادی دولت - ملت و فرصت‌های موجود برای بسیج فرهنگی
۲۳	دین و سیاست: خداوند چه ارتباطی با آن دارد؟ (2015) /	Cesari	نظری / تحلیلی	مصر، ترکیه، عراق، پاکستان و تونس (۴۵) کشور با اکثریت مسلمان	مفاهیم: سیاسی‌سازی دین، «اسلام هژمونیک»	سازوکار (اثر منفی): اعطای «وضعیت هژمونیک» توسط دولت، که می‌تواند با سطوح بالاتری از خشونت داخلی مرتبط باشد (پرهیز از انحصار سیاسی - مذهبی)
۲۴	نظام‌های نوآوری ملی و نقش واسطه‌ای انجمن‌های صنعتی (2015) / ...	Watkins et al.	نظری / مرور ادبیات	کشورهای در حال توسعه	مفاهیم: «نظام‌های نوآوری ملی»، «واسطه‌های دانش» ماهیت: اهمیت فزاینده جریان دانش جهانی	سازوکار: انجمن‌های صنعتی به عنوان واسطه در پر کردن شکاف‌های دانش بین دولت و صنعت و تسهیل تبادل دانش بین

خوانشی انتقادی و تطبیقی از حکمرانی تعاملی دولت - ملت در نظام جمهوری اسلامی ایران

ردیف	عنوان پژوهش / سال	نویسنده	سطح پژوهش	کشور مورد مطالعه	پرسش (ب ۱): مفاهیم بنیادین و مؤلفه‌های اصلی حکمرانی تعاملی (کنشگران، ابعاد، ماهیت)	پرسش (ب ۲): الگوهای عملیاتی و سازوکارهای تأثیرگذار (عبور از تصدی‌گری و ایجاد مشارکت واقعی)
						بازیگران محلی و جهانی
۲۵	حکمرانی تعاملی برای شیلات پایدار: پرداختن به کثرت‌گرایی قانونی / (۲۰۱۴)	Jentoft & Bavinck	نظری	ندارد	مفاهیم: «کثرت‌گرایی قانونی» ابعاد: سیستم حاکم، سیستم تحت حکمرانی، تعاملات حاکمیتی	سازوکار: ارزیابی «حکمرانی‌پذیری» از راه تجزیه و تحلیل تطبیقی سیستم‌های قانونی برای شناسایی هماهنگی‌ها و ناهمخوانی‌ها (لزوم یکپارچگی حقوقی)

نتیجه

پاسخ به پرسش سوم پژوهش، نیازمند ترکیبی دیالکتیکی میان «منطق کارکردی» الگوهای جهانی و «منطق هویتی - تاریخی» زیست‌بوم ایران است. بر اساس نقد تطبیقی یافته‌ها، الزامات نهایی برای طراحی الگوی حکمرانی تعاملی در ایران در سه سطح کلان زیر تبیین می‌شود:

۱. الزامات ساختاری: بازآرایی قدرت و نقش کلیدی نهادهای انقلابی به‌عنوان حلقه‌های میانی

تحلیل منابع داخلی نشان داد که یکی از ریشه‌های اصلی شکاف دولت - ملت در ایران،

نبود نهادهای میانجی کارآمد است که بتوانند قدرت را از حالت متمرکز به حالت شبکه‌ای توزیع کنند. درحالی‌که ادبیات جهانی بر نهادهای مدنی صرف تأکید دارد، واقعیت بستر ایران نشان‌دهنده ظرفیت منحصر به فرد «نهادهای انقلابی و حاکمیتی» (نظیر بسیج، ستادهای اجرایی و نهادهای برخاسته از بطن انقلاب) است. این نهادها به سبب ماهیت دوزیستی (حاکمیتی بودن در عین مردمی بودن)، بهترین گزینه برای ایفای نقش «واسطه‌های تعامل» هستند. الزام ساختاری در اینجا، تبدیل این نهادها از بازوهای اجرایی صرف به «تسهیل‌گران شبکه تعاملی» است. این نهادها می‌توانند با بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی خود، نقش «مدیر شبکه» را ایفا کرده و با ایجاد کانال‌های غیررسمی و منعطف، بین لایه‌های دیوان‌سالاری دولت و لایه‌های اجتماعی ملت پیوند برقرار کنند تا از انسداد ساختاری جلوگیری شود.

۲. الزامات عملیاتی: گذار از حکمرانی دستوری به «مدیریت شبکه بومی»

در سطح عملیاتی، گذار از حکمرانی دستوری به «مدیریت شبکه بومی» در سطح عملیاتی، بر اساس نقد الگوهای ناکارآمد داخلی، الزام نهایی حرکت به سمت «شفافیت رویه‌ای» است. برخلاف الگوهای غربی که شفافیت را تنها ابزاری برای کارایی می‌بینند، در ایران شفافیت (اتاق شیشه‌ای) یک ضرورت برای «اعتمادسازی فروریخته» است. الگوی مطلوب عملیاتی در ایران باید بر پایه «قانون موقعیت» باشد؛ به این معنا که دیوان‌سالاری دولتی باید اجازه دهد نهادهای انقلابی و مردمی در لایه‌های محلی و منطقه‌ای با آزادی عمل بیشتری به حل مسائل بپردازند. این امر نیازمند آن است که دولت از «تصدی‌گری» دست برداشته و به لایه «تسهیل‌گری و حمایت‌گری سیاستی» منتقل شود. در این مدل، نهادهای انقلابی به عنوان «تولیت شبکه»، وظیفه اتصال ظرفیت‌های خیرین و نیروهای داوطلبانه مردم به سیاست‌های کلان را بر عهده می‌گیرند. تحلیل فراتر از متون نشان می‌دهد که این گذار، فقط یک انتخاب مدیریتی نیست، بلکه یک «الزام زیست‌بوم‌شناختی» برای احیای کارآمدی نظام اداری است. برخلاف الگوهای لیبرال که بر «حمایت‌گری» به عنوان یک فشار بیرونی بر دولت تأکید دارند، در بستر ایران، این کنش به وسیله حلقه‌های میانی، به عنوان یک سازوکار «درونی» برای پرکردن خلأهای ناشی از صلبیت دیوان‌سالاری عمل می‌کند تا مشارکت از

حالت توده‌ای به حالت سازمانی و اثرگذار تبدیل شود.

۳. الزامات پیامدی: بازتولید مشروعیت از راه «نظارت متقابل و عاملیت مردم»

تحلیل نهایی نشان می‌دهد که حکمرانی تعاملی در ایران تنها زمانی به نتیجه (پیامد) مطلوب می‌رسد که از حالت یک‌سویه (دولت به ملت) به حالت «دوسویه و اخلاقی» تغییر یابد. بر اساس یافته‌های پژوهش در حوزه اندیشه سیاسی اسلام، الزام پیامدی بر «حق نظارت عمومی» و «مطالبه‌گری آگاهانه» استوار است. در این بخش، نهادهای انقلابی باید به‌عنوان «تربیت‌ملت در ساختار قدرت» عمل کنند. این نهادها با سازماندهی «ادوکیسی» (حمایت‌گری) از حقوق اقشار مختلف، مانع از آن می‌شوند که حکمرانی تعاملی به یک «ویترین نمایشی» برای نخبگان تبدیل شود. این ترکیب تحلیلی، بیانگر آن است که حل مسئله شکاف دولت - ملت، نه از راه ابزارهای دستوری، بلکه از راه رسمیت‌بخشی به توان حمایت‌گری تشکلهای مردمی و خیریه در فرایند طراحی و اجرای خط‌مشی‌ها عبور می‌کند. نتیجه این فرایند، تبدیل شهروند از یک «گیرنده خدمات» به یک «خالق مشترک» است که مشروعیت نظام را نه در تبلیغات، بلکه در «لمس مشارکت واقعی» در حل مسائل (مانند بحران‌های اجتماعی و اقتصادی) جستجو می‌کند.

درنهایت باتوجه به تحلیل‌های یادشده، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی، بر دو محور کلیدی متمرکز شوند: نخست، «طراحی الگوی مطلوب حکمرانی تعاملی برای جمهوری اسلامی ایران» با تأکید بر بازآرایی نقش نهادهای انقلابی در ساختار دیوان‌سالاری فعلی؛ دوم، تدوین و اعتبارسنجی «ملاک‌های جامع سنجش و ارزیابی حکمرانی تعاملی» که درخور زیست‌بوم سیاسی - اجتماعی ایران باشد. افزون‌براین بررسی نقش ادوکیسی (حمایت‌گری) حلقه‌های میانی در حل مسئله شکاف دولت - ملت و همچنین مطالعه تجربی بر روی سازوکارهای انتقال از «تصدی‌گری دولتی» به «تسهیل‌گری شبکه‌ای» در پروژه‌های عام‌المنفعه و خیریه، می‌تواند ابعاد عینی این الگو را برای سیاست‌گذاران روشن‌تر کند. تحقق این مسیر پژوهشی، گامی اساسی برای گذار از انتزاع نظری به حکمرانی واقع‌گرایانه و بازتولید مشروعیت بر پایه مشارکت واقعی مردم خواهد بود.

منابع

۱. اخضریان کاشانی، محمدرضا (بی‌تا). «شکاف دولت و ملت». طرح پژوهشی. قم: مرکز پژوهشی مبنا.
۲. اخوان کاظمی، مسعود و ایوب نیکونهاد (۱۳۹۸). «آینده‌پژوهی توسعه سیاسی در ایران بر مبنای تحلیل بازدارنده‌ها». سیاست. ۴۹ (۳). ص ۵۸۷-۶۰۶.
۳. آزرمی، علی و عباس حاتمی و حسین هرسیج (۱۳۹۶). «سنجش تأثیر فضای مجازی بر میزان شکاف دولت - ملت در ایران پس از انقلاب (بین سال‌های ۹۰ تا ۹۶)». پژوهش‌های انقلاب اسلامی. ۶ (۳). ص ۲۹-۷.
۴. برقی، سیدامیررضا (۱۴۰۱). پنج شکاف مصنوعی عصر فضای مجازی. تهران: مرکز رشد دانشگاه امام صادق (ع).
۵. جهان‌بین، فرزاد (۱۳۹۴). بررسی آسیب‌های شکاف میان ملت و دولت. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۶. خرم‌دره، احسان و رویا منتظمی و حبیب‌الله ابوالحسن شیرازی و مرتضی محمودی (۱۳۹۷). «آینده‌پژوهی مردم‌سالاری دینی در جمهوری اسلامی ایران». رهیافت انقلاب اسلامی. ۱۲ (۴۴). ص ۱۲۱-۱۳۸.
۷. شاه‌ملکی، حامد و پرویز امینی و جواد حیدری (۱۴۰۴). «تحلیلی بر چرایی رادیکال‌شدن اعتراضات اجتماعی در ایران (بررسی عوامل ساختاری با نگاهی به چهارچوب نظری کریگ پارسونز)». علوم سیاسی. ۲۷ (۴). ص ۱۸۱-۲۲۱.
۸. شجاعیان، احمد و علی اصغر پورعزت و غلامرضا معمارزاده طهران (۱۴۰۴). «دولت - ملت‌سازی پیش‌نیاز توسعه ایران». حکمرانی و توسعه. ۵ (۴). ص ۵۷-۸۷.
۹. شجاعیان، احمد و علی اصغر پورعزت و غلامرضا معمارزاده طهران (۱۴۰۴). «بازشناسی پیشران‌های دولت - ملت‌سازی با رویکرد توسعه پایدار در ایران». مطالعات مدیریت دولتی ایران. ۸ (۱). ص ۹۳-۱۱۵.
۱۰. صالح‌نژاد، حسن (۱۳۹۵). «آشنایی با شاخص‌های دولت مدرن». طرح پژوهشی. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

خوانشی انتقادی و تطبیقی از حکمرانی تعاملی دولت - ملت در نظام جمهوری اسلامی ایران

۱۱. علویان، مرتضی و مهدی رضایی قادی (۱۴۰۴). «حکمرانی خوب بر اساس رهیافت سیاست‌گذاری تعاملی با تأکید بر مسئله شفافیت در ایران». سیاست متعالیه. ۱۲ (۳). ص ۱۱۵-۱۳۰.
۱۲. فراست‌خواه، مقصود و رضا منیعی (۱۴۰۳). «سیاست‌پژوه و سیاست‌گذار؛ بررسی عوامل مؤثر بر اثربخشی تحقیقات سیاستی در خط‌مشی‌های دولتی علم در ایران». پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی. ۳۰ (۴). ص ۲۱-۳۹.
۱۳. قشقایی‌فر، فاطمه و سیدناصر حجازی و محمدعلی چیت‌ساز (۱۴۰۲). «آینده‌پژوهی تأثیر فاصله‌گذاری اجتماعی در آینده ساختار اجتماعی به روش دلفی (مورد مطالعه: شهر تهران)». جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای). ۱۳ (۵۲). ص ۲۸۵-۳۰۵.
۱۴. کرمانی، محسن (۱۴۰۳). «تحلیلی بر تعارضات قانونی نهادهای تنظیم‌گر امور مربوط به مسائل و آسیب‌های اجتماعی در کشور». طرح پژوهشی. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۱۵. گروه مطالعات سیاسی (۱۳۸۴). «خلاصه کتاب: «دولت دولت‌زدا، مردم دولت‌گرا»، چالش‌ها و راهکارهای دولت آینده». طرح پژوهشی. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۱۶. مطالعات بنیادین حکمرانی (۱۴۰۲). «درآمدی بر حکمرانی مردمی». طرح پژوهشی. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۱۷. معاونت پژوهش‌های سیاسی - حقوقی (۱۳۹۸). «اظهارنظر کارشناسی درباره: "طرح مشارکت مستقیم شهروندان در امور قوه مقننه"». طرح پژوهشی. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۱۸. ملایی، اعظم و علیرضا ازغندی (۱۳۹۰). «دولت - ملت‌سازی ایرانی: تداوم تاریخی یا تغییرات سیاسی؟». علوم سیاسی. ۱۵، ص ۱۳۷-۱۶۸.
۱۹. میرتبار، سیدمرتضی (۱۴۰۳). «شکاف دولت و ملت با تأکید بر فرهنگ حکومت‌ستیزی». طرح پژوهشی. قم: مرکز پژوهشی مبنا.
۲۰. نصر اصفهانی، علیرضا و حیدر نجفی رستاقی (۱۴۰۲). «مروری بر مسائل نوپدید حکمرانی». طرح پژوهشی. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

21. Ambrose, G., & Siddiki, S. (2024). "Assessing drivers of

- sustained engagement in collaborative governance arrangements". *Journal of Public Administration Research and Theory*. 34 (4). pp. 498-514.
22. Bherer, L., & Verhoeven, I. (2023). "Introduction to the special issue: facilitating citizen engagement in interactive governance". *Local Government Studies*. 49 (4). pp.723-737.
23. Brody, S. D. (2011). "Measuring the quality of participatory planning processes: Stakeholder involvement and plan quality". *Journal of Planning Education and Research*. 31(2). pp. 92-10.
24. Chen, L., & Manley, K. (2014). "Validation of an instrument to measure governance and performance on collaborative infrastructure projects". *Journal of Construction Engineering and Management*. 140 (5).
25. Conway, S. (2020). "Interactive governance: Advancing the paradigm". *Administration*. 68 (3). pp.63-68.
26. Emerson, K., & Nabatchi, T. (2015). "Evaluating the productivity of collaborative governance regimes: A performance matrix". *Public Performance & Management Review*. 38 (4), pp.717-747.
27. Jessop, B. (1998). "The rise of governance and the risks of failure: The case of economic development". *International Social Science Journal*. 50 (155). pp.29-45.
28. Klijn, E. H. (2013). *Democratic legitimacy criteria in interactive governance and their empirical application*. In J. Torfing & E. H. Klijn (Eds.), *Interactive policy making, metagovernance and democracy*. Engeland: Edward Elgar

Publishing.

29. Koop, C., & Lodge, M. (۲۰۱۵). "What is regulation? An interdisciplinary concept analysis". *Regulation & Governance*. 11 (1). pp. 95-108.
30. Mahon, R., & McConney, P. (2013). *A Network Perspective on Governing Interactions*. In J. Kooiman et al. (Eds.), *Interactive governance and governability*. Netherlands: Springer Netherlands.
31. Maula, A., & Prasajo, E. (2021). "Interactive Governance of Regulatory Reform in the Issuing of Building Construction Permits in DKI Jakarta". *JKAP (Jurnal Kebijakan dan Administrasi Publik)*. 25 (1). pp. 55-73.
32. Maurya, D., & Kwan, C. Y. (2018). "Interactive governance and implementation effectiveness in India's National Health Insurance Program". *Australian Journal of Public Administration*. 78 (3). pp.341-358.
33. Nouzari, E., Hartmann, T., & Spit, T. (2019). "The usefulness of interactive governance for underground planning". *Nature and Culture*. 14 (2). pp.147-167.
34. Nouzari, E., Hartmann, T., & Spit, T. (2020). "Interactive governance for satisfaction measurements: Stakeholder involvement in design processes for flood risk management". *Journal of Flood Risk Management*. 13(4), e12650.
35. Satumanatpan, S., & Chuenpagdee, R. (2015). "Assessing governability of environmental protected areas in Phetchaburi and Prachuap Kirikhan, Thailand". *Maritime*

- Studies*. 14 (17). pp.2-19.
36. Sørensen, E. (2013). "Institutionalizing interactive governance for democracy". *Critical Policy Studies*. 7 (1). pp.72-86.
37. Staeheli, L. A., Ward, K., Marshall, H., & Mayblin, L. (2016). "Circulations and the entanglements of citizenship formation". *Annals of the American Association of Geographers*. 106 (4). pp.834-842.
38. Torfing, J., Peters, B. G., Pierre, J., & Sørensen, E. (2012). *Interactive governance: Advancing the paradigm*. USA: Oxford University Press.
39. van Buuren, A., Edelenbos, J., & Klijn, E.—H. (2007). *Interactive Governance in the Netherlands: The Case of the Scheldt Estuary*. In J. Pierre (Ed.), *Democratic network governance in Europe*. London: Palgrave Macmillan.
40. Wilson, C. (2022). *OGP civic voice framework: Meaningful citizen_state interaction*. Open Government Partnership.
41. Yao, D., Li, J., Chen, Y., Gao, Q., & Yan, W. (2022). "Interactive Governance Between and Within Governmental Levels and Functions: A Social Network Analysis of China's Case Against COVID_19". *The American Review of Public Administration*. 52 (3). 191-205.
42. Zhang, L., Wang, Q., & Zhang, M. (2021). "Environmental regulation and CO2 emissions: Based on strategic interaction of environmental governance". *Ecological Complexity*. Vol 45. p100893.